

Steunpunt beleidsrelevant onderzoek
3de generatie

Armoede

Armoedebestrijding via voedsel: Oplossing of Symptoom

Kennisplatform, 17 juni 2013

Verslag

Tuur Ghys, Danielle Dierckx

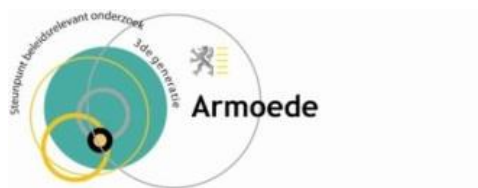
Het Vlaams Armoedesteunpunt is een samenwerkingsverband van UA, KU Leuven, KdG-Hogeschool en UGent.

Gelieve naar deze publicatie te verwijzen als volgt:

Ghys, T., Dierckx, D. (2013), Armoedebestrijding via voedsel: Oplossing of Symptoom, verslag 2de VLAS-Kennisplatform, Antwerpen, 17 juni 2013.

Voor meer informatie over deze publicatie: tuur.ghys@ua.ac.be of danielle.dierckx@ua.ac.be

Deze studie werd uitgevoerd in het kader van het Vlaamse armoedesteunpunt en werd gefinancierd door de Vlaams Minister bevoegd voor Armoedebestrijding, Ingrid Lieten.
De conclusies van deze publicatie vertolken niet noodzakelijk de visie van de opdrachtgever.

© 2013 Vlaams Armoedesteunpunt

p.a. Vlaams Armoedesteunpunt
Centrum OASeS
Sint Jacobstraat 2 (M232)
2000 Antwerpen

Deze publicatie is ook beschikbaar via www.vlaamsarmoedesteunpunt.be

Met dank aan: Pieter Cools, Peter Raeymaeckers, Bart Delbeke, Ympkje Albeda, Jill Coene, An Van Haarlem en Sylvie Van Dam.

1. Dagprogramma

- 9.30u Verwelkoming door Prof. Dr. Danielle Dierckx, UA-OASeS, VLAS
- 9.40u Voorstelling onderzoeksrapport voedselbedeling door Danielle Dierckx
Introductie tot de werkgroepen en structurele armoedebestrijding door Tuur Ghys
- 10.30u Werkgroepen eerste sessie
- 12.30u Lunch
- 13.30u Werkgroepen tweede sessie
- 15.30u Terugkoppeling uit de werkgroepen door Danielle Dierckx
- Toespraak Mevr. Magda de Meyer, adjunct kabinetschef armoedebestrijding bij Vlaams Minister I. Lieten

(De beknopte PowerPoint presentaties van de plenaire presentaties van de voormiddag zijn te verkrijgen op aanvraag)

Het onderzoeksrapport (Geerts, Ghys, Dierckx, 2013), dat als aanloop diende naar de discussie van de dag, kan worden gedownload op: www.vlaamsarmoedesteunpunt.be onder publicaties.

Geerts, A., Ghys, T., Dierckx, D. (2013), Armoedebestrijding via voedsel: Oplossing of Symptoom, verslag 2de VLAS-Kennisplatform, Antwerpen, 17 juni 2013.

2. Het opzet van het kennisplatform

Dit verslag tracht een weergave te geven van wat er door de participanten in de discussiegroepen besproken is op basis van de individuele verslagen van de notulisten. Merk op dat het onmogelijk is om alle meningen, standpunten en nuances in deze samenvatting weer te geven, en de uitspraken hier een zekere ordening en narratieve structuur opgelegd kregen. De aanwezigen bestonden grotendeels uit actoren en ondernemers uit de voedselhulp, belangenorganisaties uit het middenveld, armenorganisaties, en beleidsmedewerkers van o.a. OCMW's, alsook enkele onderzoekers en andere geïnteresseerden – zie de lijst met aanwezigen achteraan.

De dag opende met een plenaire introductie tot het thema, waarin nieuw onderzoek van het Vlaams Armoedesteunpunt werd voorgesteld en de discussiethema's verder werden uitgewerkt. De aanwezigen werden hierna in drie discussiegroepen opgedeeld, die in de voor en namiddag een aantal onderwerpen bespraken onder begeleiding van een moderator en notulist van OASeS (UA). De discussies waren gestructureerd volgens een aantal vragen en stellingen, die in grote lijnen hetzelfde waren in alle werkgroepen. De discussies in de voormiddag richtten zich vooral op de analyse van de huidige situatie, waar de discussies in de namiddag gingen over waar we in de toekomst naartoe moeten.

3. Noden rond voedsel

De werkgroepen in de voormiddag begonnen met de vraag naar de bestaande noden rond voedsel voor mensen in armoede. Zoals de inleidende presentaties reeds aangaven, gaat voedselhulp primair over het tekort aan financiële middelen van mensen in armoede. Uit de discussiegroepen bleek al snel dat het onderliggende probleem niet zozeer honger, maar armoede zelf was. Dit had meestal met een inkomenstekort te maken, maar ook schulden zijn voor steeds meer mensen een probleem.

Daarnaast bleek toch dat er ook acute noden bestaan rond voedsel in België. Personen uit de voedselbedeling getuigen regelmatig personen over de vloer te krijgen die absoluut geen eten meer hebben. Buiten deze crisissituaties in gezinnen bestaan er ook groepen die soms geen inkomen of toegang tot officiële ondersteuning (mogen) hebben, zoals daklozen en mensen zonder papieren.

Dan zijn er ook nog de noden op vlak van consumptie, zoals de toegang tot gezond en vers voedsel, maar ook de eenzaamheid bij het eten. Deze toegang blijkt vaak moeilijk voor mensen in armoede, omdat ze voor hun weinige geld minder gezond voedsel kunnen kopen. Maar ook de kennis van gezonde voeding en hoe deze (met weinig middelen) te bereiden speelt een rol. Het blijkt evenmin evident deze kennis te verspreiden onder kwetsbare mensen. In een werkgroep kwam ook naar voren dat er een soort Mattheuseffect bestaat op vlak van initiatieven rond gezonde voeding. De beweging rond (het kweken van) gezonde voeding zou vooral een zaak zijn van de middenklasse, waar de armen het met eenzijdige voedseloverschotten moeten doen.

Een andere bemerking op vlak van gezonde voeding is dat er rekening moet worden gehouden met verschillende aangepaste noden, wat niet altijd het geval is. Zo zijn er onder andere de diëtetische noden van zieken, de cultuurbepaalde voedingspatronen van bepaalde migranten en/of geloofsgroepen, en de noden die leeftijdsspecifiek zijn (zoals babyvoeding).

Ten slotte is er nog het probleem van voedselverspilling, dat geen nood is van mensen in armoede maar telkens in deze discussies naar boven komt. Hoewel deze verspilling door zowat iedereen werd afgekeurd, duidden sommigen erop dat dit op zich geen argument is voor voedselbedeling aangezien dit een structureel probleem van het kapitalisme is. Het heeft zowel te maken met overproductie om te verkopen (in plaats van te voeden), als de cultuur van overconsumptie (en dus wegwerpen) die daar tegenover moet staan. Voor dit probleem dienen er aparte beleidsmaatregelen getroffen te worden, die waar mogelijk natuurlijk ook mensen met een tekort aan voedsel ten goede moeten komen.

4. De rol van voedselhulp in armoede en armoedebestrijding

Een discussie die in dit verslag centraal staat gaat over de rol van voedselhulp met betrekking tot armoede. De discussie vertrekt vanuit een bezorgdheid over de rol van voedselhulp, in het bijzonder voedselbedeling, op zowel korte als lange termijn.

Het grootste deel van de discussie focuste op de rol van voedselbedeling op korte termijn, die volgens een aantal participanten (voornamelijk actief in deze sector) weliswaar niet de oplossing voor armoede was, maar hier wel aan kon bijdragen. Het kan andere problemen aan het licht brengen en mensen in moeilijke periodes ondersteunen zodat ze de ruimte hebben om er weer bovenop te komen. Volgens de meerderheid van de participanten was voedselbedeling echter ook problematisch op korte termijn. Hiervoor werden een aantal argumenten aangehaald. Ten eerste is voedselbedeling stigmatiserend en beschamend voor de mensen die er gebruik van moeten maken. Volgens sommigen concurreert voedselbedeling letterlijk met emancipatorische initiatieven, omdat

verenigingen met beperkte middelen in praktijk moeten kiezen. Ten tweede is vanuit de oneven machtsverhoudingen die caritatieve voedselbedeling kenmerken willekeur en selectiviteit mogelijk. Zo kunnen de criteria voor wie er geholpen wordt variëren van organisatie tot organisatie. Er gingen sommige stemmen op om deze criteria algemeen vast te leggen, maar daar kan tegen ingebracht worden dat de vrijheid om los van regels (nood)hulp te bieden net een sterkte is van voedselhulp. Ten derde zou voedselhulp mensen afhankelijk maken, wat slecht is voor hun zelfbeeld en vaardigheden. Bovendien gaat het ten vierde om afhankelijkheid van een zeer beperkt aanbod aan voedsel wat de gezondheid (en bij kinderen ontwikkeling) niet ten goede zou komen.

Er bestond de vrees bij een aanzienlijk aantal participanten dat voedselbedeling op lange termijn de positie van de armen zou consolideren. Ze zouden structureel vast komen te zitten aan de voedselhulp en de verdelers ervan. Verder zou voedselbedeling zelfs de afbouw van structurele armoedebestrijding in de hand werken, door de armoede te beheersen terwijl de verzorgingsstaat zich terugtrekt.

Uit deze discussie kwamen een aantal algemene conclusies naar voren die in alle discussiegroepen voorkwamen. De eerste is dat voedselbedeling zich moet beperken tot noodhulp op korte termijn, en op lange termijn een zeer ambigue rol speelt in het armoedeplaatje. Hoewel voedselbedeling er volgens sommige beter helemaal niet zou zijn en zo snel mogelijk moet afbouwen, blijft er een rol voor noodhulp weggelegd. Onder meer via de vraag wat er zou gebeuren moest voedselbedeling plots stoppen, kwam naar voren dat hier veel mensen door in de problemen zouden komen. Een mogelijk neveneffect zou zijn dat er meer gestolen zou worden. Bepaalde beleidsactoren gaven te kennen dat ze moeilijk zonder de hulp van middenveldactoren de noden rond honger de baas zouden kunnen, en dat hier op dit moment ook geen beterschap op komst is. Bovendien zijn er specifieke groepen die de overheid (binnen het huidige wettelijke kader) niet kan en mag ondersteunen, zoals mensen zonder papieren. Het op slag 'afschaffen' van voedselhulp is bovendien evenmin een oplossing voor armoede.

Hieraan gekoppeld is de tweede conclusie dat structurele beleidsmaatregelen de armoede duurzaam moet oplossen. Idealiter zou structureel beleid voedselbedeling moeten begraven in plaats van andersom. Een belangrijke stap hierin is het verhogen van een aantal sociale uitkeringen, een stelling die door alle aanwezige actoren gedragen werd. Dit zou mensen (terug) zelf in staat stellen om voeding aan te kopen, zodat er voor hen geen nood meer is aan hulp van vrijwilligers die hier in de eerste plaats niet verantwoordelijk voor zijn.

5. Structurele armoedebestrijding

Aansluitend bij de vorige discussie was er een grote eensgezindheid onder de deelnemers van het kennisplatform dat voedselhulp geen oplossing is voor armoede. Voedselbedeling staat ver van de structurele armoedebestrijding die men nodig acht om het probleem op te lossen.

Het armoedeconcept dat uit de discussies naar voren kwam, sloot doorgaans dicht aan bij de conceptualisering van armoede zoals die bekend is uit de Jaarboeken Armoede en Sociale uitsluiting. Armoede zou gaan over een netwerk van sociale uitsluitingen, maar waarbinnen in de huidige discussie toch vooral een tekort aan materiële (financiële) middelen centraal stond. Dit zou zorgen voor een kloof met de algemene levensstandaarden. Bij structurele armoedebestrijding dacht men o.a. aan de volgende zaken. Om te beginnen is er een herverdeling van middelen nodig, zodat de ongelijkheid afneemt en het (vervangings-)inkomen van mensen onderaan de ladder kon stijgen. Hiernaast zouden ook veranderingen in de economische structuren die armoede veroorzaken nodig zijn, zodat armoede (en rijkdom) niet langer toenemen. Ook moet iedereen kansen krijgen op (goed) werk. Het verminderen van ongelijkheid zou o.a. van belang zijn om mensen met een slechte startpositie toch gelijkere en betere kansen in de samenleving te geven. Er is evenwel nood aan meer

ondersteuning van de zwakkeren in onze samenleving, aan individuele begeleiding van wie moeilijk meekan. Speciale aandacht moet gaan naar de generatiearmen die zoals de zaken nu gaan, maar weinig kans maken. Aangezien armoede een breed probleem is, moet er integraal gewerkt worden, zowel in het beleid als in de begeleiding. Er moet ten slotte gewerkt worden aan de zelfstandigheid, waardigheid en weerbaarheid van mensen die nu uitgesloten zijn.

Als het belangrijkste obstakel voor de structurele oplossing van armoede komt de nood aan draagvlak voor verandering en insluiting naar voren, en daarmee samenhangend solidariteit. Er was enige discussie over of deze solidariteit zou groeien of afnemen in de komende jaren (bij verergering van het probleem), maar de deelnemers waren het eens dat de solidariteit op dit moment onvoldoende was. Iemand claimde dat we in deze samenleving eigenlijk kiezen voor het organiseren van armoede.

Er is dus nood aan de creatie van draagvlak om dit te veranderen. Het ontbreken van draagvlak en solidariteit zou samenhangen met de vele vooroordelen die rond armoede bestaan en de trend tot culpabiliseren van de armen, die zich tot in recente beleidsmaatregelen zou hebben doorgezet. Zolang we de armen de schuld blijven geven zal dat structurele oplossingen hinderen. Daarom is er nood aan sensibilisering van de bevolking en het terug in contact brengen van mensen met elkaar.

Uit de werkgroepen kwamen een aantal criteria voor initiatieven rond voedsel naar voren om bij te dragen tot armoedebestrijding:

- Om te beginnen moet men de waardigheid van mensen in armoede respecteren.
- Er moet worden vertrokken van een emancipatorische werking.
- Gelijkwaardigheid is belangrijk om stigmatisering tegen te gaan.
- Projecten moeten eerder sensibiliserend dan stigmatiserend zijn.
- Er moet een toeleidingsfunctie zijn naar andere vormen van hulp.
- Projecten moeten een signaalfunctie hebben en onrecht aanklagen.

6. Verbeteringen en alternatieven binnen de sector

We beginnen het verslag van de discussie in de namiddag met enkele verbeteringen die werden geopperd voor de klassieke voedselbedeling. Hierbij moeten we meteen vermelden dat er een groep deelnemers was die vond dat alternatieven of verbeteringen om voedselhulp tot instrument van armoedebestrijding te maken gewoonweg niet bestaan (incl. sociale kruideniers en andere manieren om het concept om te gooien).

Om verenigingen te duiden op elementen die stigmatiserend of drempelverhogend werken, kwam het voorstel om ervaringsdeskundigen in de armoede uit te nodigen. Een voorzitter van een voedselverdeling had hier positieve ervaringen mee. Een ander punt was het verzorgen van een betere begeleiding of opleiding van vrijwilligers, zodat deze beter in staat zouden zijn mensen in armoede (met de juiste houding) te helpen. Tenslotte gingen er veel stemmen op voor het koppelen van de toelevering van voedsel en het verwerken van overschotten (dit kan ook losstaand van voedselbedeling) aan sociale economie projecten.

Momenteel is er veel innovatie in samenwerkingsverbanden tussen voedselbedeelcentra of voedselbanken en warenhuizen en veilingen rond 'verse' producten (die natuurlijk wel niet meer 'vers' genoeg zijn voor de verkoop). De voordelen hiervan zijn dat het een extra stroom van overschotten genereert in het licht van de nakende afschaffing van Europese hulp, en het feit dat dit meer variatie in de voedselpakketen brengt. Los van armoede gaat het verspilling tegen. Problemen zijn echter dat deze warenhuizen hoge eisen stellen qua werkdruk en beschikbaarheid van

vrijwilligers, zodat dit niet overal vol te houden is. De opmerking kwam dat dit voor warenhuizen een aanzienlijke (arbeid + wegwerp) kost moest besparen, en dat er hieromtrent transparantie nodig was zodat er perspectief is op een compensatie of bijdrage naar armoedebestrijding toe.

Een sociale innovatie die reageerde op het stigmatiserende element van voedselbedeling en probeerde de gebreken van klassieke voedselhulp op te vangen is de sociale kruidenier. Hoewel dit stilaan ook vast deel aan het worden is van het landschap van voedselhulp, lichten we dit concept kort toe: sociale kruideniers stallen het voedsel uit en laten mensen kiezen wat ze meenemen voor een sterk verminderde prijs. Naast het trachten om te vormen van voedselhulp naar een soort winkelervaring is de winkel typisch gekoppeld aan allerlei andere kleine activiteiten (koken, gespreksgroepen, etc.) en zijn er mogelijkheden voor de klanten om mee te helpen als vrijwilligers. Sommige deelnemers merkten op dat hoewel dit initiatief op vele vlakken beter en breder werkt, het niet gezien mag worden als de toveroplossing. Het is nog steeds een vorm van voedselhulp, die overigens voor minder mensen toegankelijk is (kost geld + beperkte capaciteit), en moeilijk te verspreiden is. Men moet oppassen om te makkelijk het woord empowerment of emancipatie te gebruiken voor initiatieven enkel omdat ze niet (of minder) stigmatiserend zijn.

Een ander alternatief dat meer rond de consumptie van voedsel draait, is het koken voor en liefst door mensen uit de doelgroep. Er zijn vele varianten op het sociale restaurant concept, en vooral het idee van de Limburgse dorpsrestaurants kon in een bepaalde groep op sympathie rekenen. Het idee is om met vrijwilligers te koken voor de inwoners van een bepaald dorp, zodat mensen worden samengebracht voor een gezonde maaltijd. De tickets worden op voorhand verkocht aan onderhandelbare prijzen zodat er aan de kassa geen stigmatisering is voor speciale tarieven. Aangezien dit maar om de zoveel tijd plaatsvindt is de meerwaarde vooral te zoeken in de samenkomst, en niet in het ledigen van voedingsnoden.

Een concept dat relatief los staat van voedselhulp maar wel over voedsel gaat zijn alle varianten op tuinbouwprojecten (volkstuinten, buurttuinten). Dit is een ouder principe dat aan een heropleving bezig is. Het idee van buurttuinten (bijvoorbeeld bij sociale woonblokken) kon bij alle groepen waar het besproken is op goedkeuring rekenen, omdat het mensen en gemeenschappen samenbrengt en hen zelf middelen geeft om gezonde voeding te verbouwen. Doordat hier de productiemiddelen in handen van de doelgroep zijn heeft dit niets meer met liefdadigheid te maken. Er waren wel opmerkingen dat men dit soort zaken van bovenaf moet faciliteren (en de België hierop achterloopt), aangezien dit moeilijker zonder steun op te zetten is. Zonder facilitering vanuit de overheid zou de beweging rond tuineren vooral iets blijven voor de progressieve middenklasse.

7. Adviezen en conclusies

Hoewel het voorbereidende onderzoek op prijs werd gesteld, waren er weinig concrete **adviezen voor verder onderzoek**. De tegenstelling tussen het perspectief van gebruikers en verstrekkers van hulp bleek interessant, alsook de kernvraag van hoe initiatieven rond voedsel kunnen bijdragen tot armoedebestrijding verdiende nog verdere uitdieping.

De **beleidsadviezen** die in de groepen naar voren kwamen, zijn samen te vatten als volgt:

- Bovenal het *verhogen van de sociale minimumuitkeringen* (leefloon, invaliditeit, minimumpensioenen, etc.) tot een niveau waarop mensen zelf voldoende en goed eten kunnen kopen en voedselhulp dit systematische tekort niet moet opvangen.
- Het doorbreken van de trend tot het culpabiliseren en stigmatiseren van de armen (als onwaardig, lui, etc.), ook binnen het overheidsdiscours waar dit voorkomt.

- In plaats daarvan het investeren in mensen, vooral de zwaksten onder hen. Voedselinitiatieven moeten soms ook taken van sociaal werk doen (waar ze niet voor opgeleid zijn), er is vraag naar meer en integrale gezinsbegeleiding.
- In de context van kinderarmoede en voedsel was er het voorstel om warme maaltijden op school gratis te maken.
- Het ondersteunen van innovatieve projecten rond o.a. tuinieren, alsmede het inzetten van sociale economie ter ondersteuning van bestaande projecten.

De algemene conclusie m.b.t. de vraag van het kennisplatform is kritisch: voedselhulp is eerder symptoom dan oplossing. Bestaande voedselbedelingsinitiatieven zouden moeten (kunnen) terugbuigen tot hun rol van tijdelijke noodhulp in crisissituaties, maar zijn geen oplossing voor armoede en staan de structurele oplossing hiervan op lange termijn mogelijk in de weg. Het 'afschaffen' van voedselhulp is echter geen oplossing aangezien de noden zo groot zijn. De oplossing is ervoor zorgen dat deze noden geleidigd zijn voor er bij voedselhulp moet worden aangeklopt. Dit kan door het voeren van structureel armoedebeleid en het ondersteunen van innovatieve emancipatorische initiatieven.

Bij het afsluiten liet Mevr. De Meyer de intentie horen voor een 'en/en'-verhaal te gaan, waarin er zowel ondersteuning was om voedselverspilling tegen te gaan, als het streven naar structurele oplossingen (meer werk, het optrekken van de minima tot boven de armoedegrens, etc.) en het beter beschermen van mensen in armoede. Ze bedankte iedereen voor zijn of haar bijdrage.

8. Aanwezigen*

**Op basis van afgehaalde deelnemersmappen*

Voornaam	Achternaam	Organisatie
Veerle	Audeneart	Welzijn, volksgezondheid en gezin
Graziella	Baeckelandt	ABVV
Jeroen	Berens	Kind en Gezin
Nice	Bogaerts	Alert
Fatimi	Boumdjoul	Kind en Gezin
Virginie	Carlassara	Welzijnsconsortium Zuid West Vlaanderen
Caroline	Cocquyt	ABVV
Pieter	Cools	OASeS
Ulrik	De Meersman	Welzijn Stuivenberg
Elke	Deforce	dienst samenleven Antwerpen
Bart	Delbeke	OASeS
Magda	Demeyer	Armoedebestrijding - Kabinet Lieten
Koen	Desselaers	OCMW Leuven
Lieselot	Devlieger	OCMW Kortrijk
Eve	Diels	Horeca Vlaanderen
Danielle	Dierckx	OASeS
Kris	Drossaert	OCMW Antwerpen
Catherine	Evrard	Sociale kruidenier ACW
Yildiz	Fatma	Ervaringsdeskundige POD mat. int.

Annalisa	Gadaleta	Schepen sint-jans-molenbeek
Tuur	Ghys	OASeS
Christa	Goethuys	Kommaraf
Emelie	Heller	Velt
Marina	Hertogen	Plantijn Hogeschool
Christiane	Hozay	Voedselbanken
Raf	Janssen	Welzijnsschakels
Bieke	Jongen	ACW Limburg
Piet	Lareu	OCMW Kortrijk
Sara	Lebron	HZIV
Vanessa	Lelon	Welzijnszorg
Annemie	Luyten	De Loodsen
Guido	Macours	Web
Jan	Matthys	Wijkcentrum de kring
Marjan	Moris	KU Leuven
Peter	Raeymaeckers	OASeS
Sus	Schrauwen	Sociale kruidenier ACW
Thijs	Smeyers	Caritas Belgium
Cennet	Staatci	Kind en Gezin
Yvette	Timmermans	TAO Limburg
Caroo	Torfs	Leren ondernemen vzw
Fino	Tratsaert	Welzijnsschakels west-vlaanderen
Stany	Vaes	Comeos
Theo	Vaes	Dakant
An	Van Boxel	Kommaraf
Herman	Van Breen	ATD vierde wereld
Ingrid	Van Loon	Filet Divers
Jaklien	Van Olmen	Welzijn Stuivenberg
Tine	Van Rumst	Comosie
Stef	Vandebroek	RIMO
Thea	Vangossum	werkgroep kiemen
Frans	Vanspauwen	Sint-Vincentius Limburg
Nadine	Vervae	Vlaamse landmaatschappij